

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi
Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities

e-ISSN: 2717-8072, İBD December 2022, 3 (2): 267-288

Harp Yıllarında Son Osmanlı Mebusan Meclisinde Bir Portre: Mehmet Ata Bey

A Portrait in the Last Ottoman Parliament During the
War Years: Mehmet Ata Bey

Mustafa Ersagun DALAN¹

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat
• ersagundalan60@gmail.com • ORCID > 0000-0001-5803-1051

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 4 Ağustos / August 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 30 Kasım / November 2022

Yıl / Year: 2022 | **Cilt – Volume:** 3 | **Sayı – Issue:** 2 | **Sayfa / Pages:** 267-288

Atıf/Cite as: Dalan, M.E. "Harp Yıllarında Son Osmanlı Mebusan Meclisinde Bir Portre: Mehmet Ata Bey".
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 3(2), December 2022: 267-288.

HARP YILLARINDA SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİNDE BİR PORTRE: MEHMET ATA BEY

ÖZ:

Öğrenim hayatına Nevşehir İptidai Mektebinde başlayan Mehmet Ata Bey, orta öğrenimi Karaman Rüştîyesinde tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul Mercan İdadisini bitirmiş ve 1905 Temmuzunda Mülkiye Mektebinin yüksek kısmından mezun olmuştur. 1 Eylül 1908 tarihinde Ürgüp Kaymakamlığı'na tayin olması ile devlet memuriyetine başlamıştır. Karaağaç, Aziziye ve Karaman da Kaymakamlık yapan Mehmet Ata Bey, Eylül 1913'te Sivas Vilayeti Mektupçuluğuna atanmıştır. Ardından Yozgat ve Maraş Mutasarrıflıklarına getirilmiştir. Mehmet Ata Beyin Maraş Mutasarrıflığı görevi devam ederken Osmanlı Mebusan Meclisinin son dönemi için yapılan seçimlerde Niğde mebusu olarak seçilmiştir. Mehmet Ata Bey, Osmanlı Mebusan Meclisinde 9 Şubat 1920 tarihli dokuzuncu oturumdan itibaren aktif rol almış, kısa süren mebusluk süresince bir takrir, bir sual takriri ve bazı önemli konular üzerine konuşmalar yapmıştır. Mebusan Meclisinin feshi sonrası Heyeti Temsiliye'nin çağrısına uyarak TBMM'ye Niğde mebusu olarak katılmıştır. Birinci Mecliste iki kez Dâhiliye Vekilliğine seçilmiştir. TBMM'nin II. ve III. dönemlerinde de Niğde mebusu seçilmiş, 1933 tarihinde vefat etmiştir.

Bu çalışmada, yeni belgeler ışığında Mehmet Ata Beyin hayatı ve siyasi faaliyetleri Osmanlı Arşivi, TBMM kayıtları, Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, Emekli Sandığı Arşivi ve diğer tetkik eserlerden yararlanılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Ata Bey, TBMM, Osmanlı Mebusan Meclisi, Niğde.

A PORTRAIT IN THE LAST OTTOMAN PARLIAMENT DURING THE WAR YEARS: MEHMET ATA BEY

ABSTRACT

Mr. Mehmet Ata, who started his education life in Nevşehir Primary School, completed his secondary education in Karaman Junior High School. Then, he graduated from İstanbul Mercan High School and completed the higher part of the Civil School in July 1905. When he was appointed to Ürgüp District Governorship on September 1, 1908, he started his civil service. Mr. Mehmet Ata, who was the district governor in Karaağaç, Aziziye, and Karaman, was appointed to Sivas Province Letter Office in September 1913. He was then promoted to the Yozgat and

Maraş Lieutenant Governorships. Mr. Mehmet Ata was elected as the deputy of Niğde in the elections held for the last term of the Ottoman Parliament while he was working as the Governor of Maraş. Mr. Mehmet Ata took an active role in the Ottoman Parliament from the 9th session on February 9, 1920, and during the short period of his deputyship, he gave speeches one report, one question, and some important issues. After the dissolution of the First Parliamentary Assembly, he followed the call of the Representation and joined the Grand National Assembly of Turkey (GNAT) as a deputy from Niğde. He was elected twice as the Minister of Internal Affairs in the First Assembly. He was elected as the deputy of Niğde during the II. and III. period of GNAT and died in 1933.

In this study, within the scope of new documents, the life and political activities of Mr. Mehmet Ata were examined by using the Ottoman Archive, the records of the Turkish Grand National Assembly, the reports of First Parliament, the Retirement Fund Archive, and other research:

Keywords: *Mr. Mehmet Ata, Turkish Grand National Assembly, Ottoman Parliamentary Assembly, Niğde.*

GİRİŞ

Türk tarihi açısından 19. yüzyılın ikinci yarısından Milli Mücadele dönemine kadar yaşanan olaylar sadece Osmanlı Devleti'ni değil çağdaş dünyanın oluşum sürecini de ilgilendirmektedir. Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın başlarından beri "Şark Meselesi" adı altında Anadolu'dan atılmak ve topraklarının paylaşılması hususunda Avrupalı Devletlerin en önemli meselesi olmuştur. Zira I. Dünya Savaşı esnasında nasıl paylaşacaklarını gizli anlaşmalarla belirlemişlerdir. Mondros'un imzalanması ile bu gizli niyetler de bir bakıma kamuoyu ile paylaşılmış, çok geçmeden de sebep dahi aramaksızın işgallere başlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ile birlikte Türk milleti, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş aşamasında dönüm noktası niteliğinde önemli bir sınav daha vermiştir.

Bu çalışmada ele alınacak olan Mehmet Ata Bey de hem Osmanlı Devleti'nin mülki idaresinin çeşitli kademelerinde hem de TBMM'de üstlendiği görevlerle Türk milletine katkı sağlamıştır. Maraş'ın işgali sırasında Mutasarrıflık görevini ifa eden Mehmet Ata Bey, büyük bir soğukkanlılık ve itidalle, önceleri İstanbul hükümeti sonra Heyeti Temsiliye ile irtibat kurarak süreci yönetmiştir. Maraş Mutasarrıflığı görevini sürdürürken Osmanlı Mebusan Meclisine Niğde mebusu olarak seçilmiştir. Mehmet Ata Bey, Osmanlı Mebusan Meclisinde 9 Şubat 1920 tarihli dokuzuncu oturumdan itibaren aktif rol almıştır. Kısa süren mebusluk süresince 1 takdir, 1 sual takriri ve bazı önemli konular üzerine konuşmalar yapmıştır.

Ardından Ankara'ya geçerek TBMM'ye katılmıştır. İki kez Dâhiliye Vekilliği yapan Mehmet Ata Bey TBMM'nin II. (1923) ve III. (1927) dönemlerinde de tekrar Niğde mebusu olarak seçilerek görevini ölümüne kadar devam ettirmiştir.

Bu noktadan hareketle idari, siyasi ve tecrübi birikimleri sayesinde Türk milletine emeği geçmiş olan Mehmet Ata Bey'in hayatını ve siyasi faaliyetlerini yeni belgeler ışığında kamuoyu nezdinde değerlendirmek gayesindeyiz.

1. MEHMET ATA BEYİN HAYATI VE MEMURİYETİ

Mehmet Ata Bey, 1882 yılında Kadı Mehmet Hilmi Efendi ve Şerife Hanımın oğlu olarak Nevşehir'de doğmuştur.^[1] Öğrenim hayatına Nevşehir İptidai Mektebinde başlayan Mehmet Ata Bey, orta öğrenimi Karaman Rüştiyesinde tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul Mercan İdadisini bitirmiş ve 1905 Temmuzunda Mülkiye Mektebinin yüksek kısmından “iyi” derece ile mezun olmuştur.^[2] Konya İl Maliye Memurluğunda stajını tamamladıktan sonra 250 kuruş ek maaş ile Koçhisar kazası kaymakamlık vekâletine bakan Mehmet Ata Bey, 2 Eylül 1907 tarihinde Rütbe-i Salise^[3] ile taltif edilmiştir.^[4]

Mehmet Ata Bey, 1 Eylül 1908 tarihinde Ürgüp Kaymakamlığı'na tayin olmuştur. Nisan 1910'da Karaağaç, Ekim 1911'de Aziziye, Mayıs 1913'te Karaman Kaymakamlıklarına atanan Mehmet Ata Bey, Eylül 1913'te Sivas Vilayeti Mektupçuluğuna atanmıştır.^[5] Yaptığı görevler ve başarısı göz önüne alınarak mutasarrıflığa terfi ettirilmiş ve Sivas Vilayeti Mektupçuluğu görevini ifa ederken Nisan 1916'da

[1] TBMM Arşivi, Sicil No, 359; TC Emekli Sandığı Arşivi, VH000278, 12.

[2] TBMM Arşivi, Sicil No, 359; TC Emekli Sandığı Arşivi, VH000278; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-1923*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 809.

[3] Osmanlı Devleti'nde bürokratik kadrolar için gereken düzenlemeler II. Mahmut döneminde başlamıştır. Kalemîye ile mülkiye sınıfının birleştiği 1833 yılında üla, sâniye, salise ve râbia olmak üzere dört sınıf mülkiye rütbesi kabul edilmiştir. Sırasıyla mülkiye rütbeleri şu şekildedir: Vezir, Bâlâ, Ula Evveli, Ula Sânişi, Saniye Sınıf-ı Mütamayizi, Saniye, Sâlise, Râbia, Hâceganlık ve Hâmise. Rütbe-i salise, saniye'den küçük, rabia'dan büyük olan bir mülkiye rütbesi olup askeri rütbedeki karşılığı binbaşılıktır. Bu rütbenin verildiği memuriyetler: Ser etibba-i şehriyârî, Tophane Müdürlüğü, Asakir-i Muntazama Kitabeti, Dâhiliye ve Hariciye Kitabeti, Evamir-i Maliye Kitabeti, Deavi Muavinliği, Haremeyn Tercümanlığı, Cizye ve Zecriye Muhassıllıkları, Ebniyye-i Hassa Müdürlüğü, Feshane Müdürlüğü'dür. Bkz. Sadettin Baştürk, “Sicil-i Ahval Defterlerine Göre Ali Emiri Efendi'nin Sicil Kaydı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, s. 45, Bahar 2013, s. 313-314.

[4] Şenay Atam, “Sicil-i Ahval Defterlerine Göre Nevşehir Doğumlu Memurların Sosyo-Kültürel Durumları (1879-1909)”, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 7, Ankara 2012, s. 376.

[5] BOA, FK. İ. DH., DN. 1509, GN. 1332/L-08, T. (17/L/1332); BOA, FK. BEO., DN. 4309, GN. 323135, T. (18/L/1332); Sivas vilayeti mektupçuluğuna eski Zeyton Kaymakamı Muhtar Bey ile Karaman Kaymakamı Ata Beyin tayini söz konusu iken sonuçta Ata Bey tayin ediliyor. Bkz. BOA, FK. DH. ŞFR., DN. 434, GN. 51, T. (09/Te/1330); Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, C. 3, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, s. 1071.

Yozgat ve Ekim 1917 tarihinde Maraş Mutasarrıflıklarına getirilmiştir.^[6] Mehmet Ata Beyin Maraş Mutasarrıflığı görevi devam ederken Osmanlı Mebusan Meclisinin son dönemi için yapılan seçimlerde Niğde mebusu olmuştur.^[7] Mehmet Ata Beyin, Mebusan Meclisinin 26 Ocak 1920 tarihli toplantısında seçim mazbatasını onaylanmıştır.^[8]

İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ve Meclis'in fesih edilerek dağıtılması üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın talimatına uyarak Ankara'ya gelmiştir. TBMM Genel Kurulu'na Niğde mebusu olarak 3 Temmuz 1920 tarihinde katılmıştır.^[9]

Mehmet Ata Bey, TBMM 3. Dönem Niğde mebusluğu görevini yürütürken 18 Mart 1933 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir.^[10] Evli olup 2 erkek 2 kız babasıydı.^[11] Nüfus kaydında adı "Ataullah" olarak geçmesine rağmen Meclis'te "Ata Bey" olarak anılmıştır.^[12] Ailesi Soyadı kanunu ile birlikte "Atay" soyadını almıştır.^[13] Arapça, Farsça, Rumca ve Fransızca bilmekteydi.^[14]

2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNE KADAR MEHMET ATA BEY

Tanzimat Fermanı sonrasında yapılan idari düzenlemelerin neticesi olarak Bozok sancağı, 1846 yılında Sivas eyaletinden ayrılarak Kayseri ile birlikte mutasarrıflık haline getirildi.^[15] Mehmet Ata Bey, Sivas Vilayet Mektupçuluğu görevini ifa ederken Nisan 1916 yılında Yozgat Mutasarrıflığına tayin edilmiştir.^[16]

[6] BOA, FK. I.DUİT., DN. 42, GN. 50, T. (11/Ca/1335); BOA, FK. BEO., DN. 4458, GN. 334338, T. (12/Ca/1335).

[7] Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-1923*, s. 809; İlk Meclis Anketi-Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004, s. 320; Hamdi Doğan, "Milli Mücadele'de Nevşehir ve Çevresi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 49, Bahar 2012, s. 66.

[8] Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 4, C. 1, s. 25.

[9] TBMM ZC, D. 1, C. 2, s. 151.

[10] Emekli Sandığı Arşivi, VH000278; Mehmet Ata Beyin vefatı üzerine Başvekil İsmet Beyin tezkeresi Meclis Genel Kurulunda okunmuştur: "Büyük Millet Meclisi Reisliğine Niğde mebusu Mehmet Ata Beyin 1.1.1931 tarihinde tedavi altında bulunduğu sıhhat yurdunda zatürreden vefat ettiği Dâhiliye Vekâletinden bildirilmiştir efendim." Bkz. TBMM ZC, D. 3, C. 24, s.53.

[11] TBMM Arşivi, Sicil No, 359.

[12] İsmet Türkmen, "İlk Dâhiliye Vekillerimizden Mehmet Ata Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1920-1923)", *Türk İdare Dergisi*, S.484, Haziran 2017, s. 383.

[13] Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-1923*, s. 810.

[14] TBMM Arşivi, Sicil No, 359; Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, s. 1071.

[15] Ali Açık, "2. Abdülhamid Devri Eğitim Politikası'nın Taşraya Yansımaları: Yozgat Sancağı Örneği", *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016)*, s. 613.

[16] TBMM Arşivi, Sicil No: 359.

Mehmet Ata Bey'in Yozgat Mutasarrıflığı vazifesindeki faaliyetleri hakkında kırsal kaynaklar bulunsa da bu dönemde en göze çarpan olay I. Dünya Savaşı zamanında hükümet uygulamalarına karşı gelenler için asker tarafından uygulanacak önlemler hakkında geçici kanunun uygulanması esnasında yaşanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına katılmasıyla Ermenileri destekleyen batılı devletlerle Ruslar, Osmanlı tebaası Ermenileri yanlarına almışlardır. Osmanlı ordusu Çanakkale, Kafkasya ve Suriye cephelerinde savaştığı sırada, bu bölgelerde faaliyet gösteren Ermeni örgütleri, askeri konvoylara saldırmışlar, takviye birliklere baskınlar yapmışlar ve telgraf hatlarını kesmişlerdir. Çanakkale savaşlarının başladığı 18 Mart 1915 tarihinden itibaren faaliyetlerini yurt çapına yaymışlar ve sivil halktan pek çok kişiyi öldürmüşlerdir. Osmanlı Devleti artan saldırılar üzerine gerekli uyarıları yapmış ancak uyarıların dikkate alınmaması üzerine 24 Nisan 1915'te vilayetlere ve mutasarrıflıklara gönderilen talimatla Ermeni komitelerinin kapatılması ve elebaşlarının tutuklanması istenmiştir. Bu olay üzerine Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ve bölgelerinde çıkan isyanlar sonucu Osmanlı Devleti, bir kanun çıkararak ordu ve kolordu kumandanlarına, silahla mücadele edenlere karşılık verme, casusluk ve ihanetleri söz konusu olan köy ve kasaba halkını başka yerlere sevk ve yerleştirme verilmiştir. 27 Mayıs 1915'te alınan "sevk ve iskân kararı" savaş zamanında hükümet uygulamalarına karşı gelenler için asker tarafından uygulanacak önlemler hakkında geçici kanuna dayandırılmıştır.^[17]

Yozgat Sancağı Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey, Ermeni nüfusunun yaklaşık yüzde onunun tehciye gönderilmeyip bulunduğu yerde kalmış ya da gizlenmekte olduğunu biliyordu.^[18] Yozgat'ta bulunan Ermenilerin güvenli bir şekilde vilayetten ayrılmaları için gayret sarf etmiştir. Bu sebeple, Mehmet Ata Bey, Ankara Vilayeti Memurin ve Sicil-i Ahval Müdüriyetine bir telgraf çekerek tehcir muamelatına dair ahval ve hareketi hakkında malumat verilmesini istemiştir.^[19] Osmanlı Devleti'nin savaş durumunda bulunduğu bir dönemde Ermeniler hususunda oldukça hassas davranmış ve hem güvenlikleri hem de sevk için merkezden Yozgat'ta bulunan Ermeniler hakkında gerekli bilgileri istemiştir.

Mehmet Ata Bey, Yozgat Mutasarrıflığı döneminde idari, sosyal ve siyasi konularla yakından ilgilenmiş, vazifelerini yerine getirmeye gayret etmiştir. Mehmet Ata Bey, Mutasarrıflık vazifesinin yanı sıra Hilal-i Ahmer Cemiyeti Yozgat Şube Başkanlığı görevini de yürütmüştür. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi Yozgat Şubesi tutanaklarından anlaşıldığı üzere 1916 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyeti Yozgat Şube Başkanın Mehmet Ata Bey, veznedarının da Ahmet Nuri Bey olduğu

[17] Yusuf Halaçoğlu, *Sürgünden Soykırımı Ermeni İddiaları*, Babiali Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 30-35.

[18] Hilmar Kaiser, "Ermeni Sürgünleri Asimilasyonu (1915-1917)", Yılmaz, Altuğ (Ed.), *Müslümanlaştırılmış Ermeniler*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2015, s. 233.

[19] BOA, FK. DH. ŞFR., DN, 96, GN. 288, T. (23/Ca/1337).

anlaşılmaktadır. Mehmet Ata Bey başkanlığı dönemi boyunca cemiyete gelir sağlayabilmek amacı ile kermesler düzenlemiş ve cemiyet adına çeşitli ürünler sattırmıştır. Örneğin, 30 Eylül 1916 tarihinde Yozgat postanesine cemiyet adına 2.586 kuruş 30 para yatırmıştır.^[20]

1917 Ekiminde Mehmet Ata Bey, Maraş Mutasarrıflığına atanmıştır. İngilizlerin 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal ettiklerinde^[21] ve Eylül 1919'da İngilizlerle Fransızlar arasında yapılan Suriye İtilafnamesine göre; İngiltere'nin Musul ve çevresi karşılığında; Maraş, Antep ve Urfa'yı Fransızlara bıraktığı^[22] zaman Mehmet Ata Bey Maraş Mutasarrıflığı görevinde idi.

Mehmet Ata Bey, görevde bulunduğu müddetçe işgal sürecini kabul edilemez bulmuş ancak halkın can güvenliğini de sağlamak amacıyla büyük bir itidal ile süreci yönetmiştir. Maraş'ın işgal edilmesinden sonra bir İngiliz işgal subayı Maraş Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey'in makamına gelerek İngiliz İşgal Komutanı Max Andriyo tarafından gönderilen dört maddelik bir tebligat sunmuştur. Mehmet Ata Bey'e sunulan bu yazıda; Maraş ve çevresinde yaşayan bazı cemaatler arasında asayişin olmadığı hakkında raporların bulunduğunu, bunun sonucunda Halep'te bulunan İngiliz komutanlığının Maraş'a takviye asker göndermeye karar verdiğini, asayişin sağlanmasında yerel kuvvetlere yardım edileceğini, şehrin Türk memurlar tarafından yönetileceğini, bütün memurların İngiliz kuvvetlerine yardımda bulunacağına dair güvence verilmesi ve gereğinin bildirilmesi isteniyordu. Mehmet Ata Bey, Maraş'ta mahalli asayişle alakalı hiçbir sorun bulunmadığını, düzen ve asayişin kusursuz sağlandığını ve sağlanmaya da devam edileceğini ve bu beyanatın mütareke maddelerine ters düştüğünden asla kabul edilemeyeceğini ve geri alınması gerektiğini belirtmiş ve kendilerine Maraş'ta kaldıkları sürece misafirlik uygulamasından başka bir şey yapılmayacağını eklemiştir. Mehmet Ata Beyin bu cevabı üzerine işgal komutanı mutasarrıflığa yeniden bir yazı göndererek; bütün telgrafların sansür edileceğini, asker ve jandarma toplama ve bu asker ve jandarmaların yollanmasının yasaklandığını bildirmiştir. Mutasarrıf Mehmet Ata Bey, bu uygulamaların devletin iç işlerine karışmak anlamına gelmesi nedeniyle kabul edilemeyeceği karşılığını vermiştir. Ayrıca Harbiye Nezareti'nden Maraş'a gelen işgal kuvvetlerine karşı nasıl davranılması gerektiği konusunda talimat istemiştir^[23]

Fransızların 315. Piyade Tümeni Kumandanı General Querette 9 Aralık 1919'da Antep'e gelerek, Maraş, Antep ve Urfa Vilayetlerini içine alan Doğu Bölgesi

[20] Mehmet Karayaman, "Yozgat Merkez ve Kazalarında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016)*, s. 159-166.

[21] Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 12.

[22] Ahmet Eyicil, *Yakınçağda Kahramanmaraş*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2009, s. 418.

[23] Serdar Yakar, *Maraş Milli Mücadelesinde Bayrak Olayı ve Aşıkloğlu Hüseyin*, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş 2012, s. 24.

Kumandanlığı görevini üstlenmiş ve 15 Aralık 1919 tarihinde Maraş'a gelmiştir.^[24] General Querette Maraş'a geldiği günlerde Mehmet Ata Bey, Niğde mebusu seçildiğinden, görevini vekâleten Yazı İşleri Müdürü Cevdet Bey'e bırakarak şehirden ayrılmıştır.^[25]

3. MEHMET ATA BEYİN İSTANBUL'A GELİŞİ VE OSMANLI MEBUSAN MECLİSİNE KATILIŞI

Sivas Kongresi sonrasında Anadolu direniş hareketiyle İstanbul Hükümeti'nin ilişkileri iyice gerginleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu hareketine karşı açığa karşı çıkan Damat Ferit Paşa hükümetiyle tüm ilişkilerini kesmiş, gücü yalnızca İstanbul ve birkaç il ile sınırlı kalan Damat Ferit Paşa Anadolu'nun bu baskısı karşısında istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır. Yerine Heyet-i Temsiliye ile daha iyi ilişkiler kurabilecek olan Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur.^[26] Ali Rıza Paşa hükümeti kurduktan sonra yaptığı bir açıklamada hükümetin amacının milleti temsil edecek olan Meclis-i Mebusanı, bir an önce açmak olduğunu söylemiştir.^[27] Heyeti Temsiliye, Sivas Kongresinin dağılmasından hemen sonra kolordu ve tümen komutanlarına vali ve mutasarrıflara, belediye başkanları ve müdafaayı hukuk cemiyeti merkez heyetlerine 13 Eylül 1919 tarihli bir genelge göndermiştir. Genelgede, milletin haklarının savunulması ve varlığının korunması için Ulusal Meclisin en kısa zamanda seçilmesi ve toplanmasının en önemli görev olduğunu vurgulayarak seçim hazırlıklarına geçilmesi talimatını vermiştir.^[28] Seçimler, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya geldiği 27 Aralık 1919^[29] tarihine kadar tamamlanmış ve Müdafa-i Hukuk mensubu adayların zaferiyle sonuçlanmıştır.^[30] Seçilen milletvekillerinin önce Ankara'ya gelmeleri ve Heyeti Temsiliye ile temastan sonra İstanbul'a gitmeleri 29 Aralık tarihli bir mektupla istenilmiştir. Bu talimata uyarak 3 Ocak 1920'den itibaren gruplar halinde Ankara'ya gelen milletvekillerine bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından memleketin içinde bulunduğu siyasi ve askeri du-

[24] Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, s. 135; Bağdadlılar eserinde Querette'nin Maraş'a geliş tarihini 9 Aralık olarak vermiştir. Bkz. Adil Bağdadlılar, Uzunoluk (İstiklal Harbinde Kahramanmaraş), Toker Matbaası 1974, s. 75.

[25] Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, s. 136; Bağdadlılar, Uzunoluk (İstiklal Harbinde Kahramanmaraş), s. 74; İlyas Gökhan, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş 2011, s. 324.

[26] Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 80.

[27] Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004, s. 175.

[28] Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-1923*, s. 23.

[29] Rauf Orbay hatıralarında 22 Aralık günü Sivas'tan üç otomobil ile hareket ettiklerini ve ilk otomobilde Mustafa Kemal Paşa, Yaver Cevat Abbas Bey ve kendisinin olduğunu söylemiş ve 27 Aralık günü Ankara'ya vardıklarını belirtmiştir. Bkz. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul 2000, C. 1, s. 291.

[30] İsmet Türkmen, İsmail Fazıl Paşa Askeri-Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1856-1921), Altınpost Yayıncılık, Ankara 2015, s. 101; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 101.

rum, kurtuluş ve bağımsızlık esasları ve buna göre Mecliste izleyecekleri tutum ve davranışlar anlatılmıştır.^[31]

Nihayet son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 Pazartesi günü saat 14.00'da İstanbul'da açıldı.^[32]

Mehmet Ata Bey de Maraş Mutasarrıflığı görevi devam ederken Osmanlı Mebusan Meclisinin dördüncü dönemi için yapılan seçimlerde Niğde Mebusu olarak seçilmiştir.^[33] Mebusan Meclisinin 26 Ocak 1920 tarihli toplantısında Mehmet Ata Beyin seçim mazbatasını onaylanmıştır.^[34] Meclise ne zaman katıldığı ile ilgili olarak 9 Şubat 1920 tarihli toplantıda, kış şartlarından dolayı gelemediğini bildiren telgrafı okunmuş^[35] ancak aynı gün yapılan toplantıda Sadrazam Müşir Ali Rıza Paşa Kabinesine beyan-ı itimad takririne kabul oyu kullanmıştır.^[36]

Mebusan Meclisinin 12 Ocak-18 Mart 1920 arasındaki 24 birleşimde gerçekleştirdiği en önemli iş, 28 Ocak'taki gizli birleşimde kabul ettiği ve 17 Şubat birleşiminde basına açıklanması ve yabancı parlamentolara gönderilmesini kararlaştırdığı "Misak-ı Milli Beyannamesidir."^[37] Misak-ı Milli bağımsız bir Türk devletini öngörüyordu.^[38] Mustafa Kemal Paşa, Misak-ı Milli beyannamesini şu şekilde tanımlamıştır; "Kurtuluşumuzun düsturu olan ulusal andı tarih sayfalarına yazan ulusun demir elidir. Elde okunacak sonucu da ulus, kendisi koruyacaktır."^[39]

Misak-ı Milli beyannamesinin kabul edilmesi İtilaf Devletlerini rahatsız etmiş ve 16 Mart 1920'de itilaf Devletleri İstanbul'u işgal etmiştir.^[40] Uygun ortamın ol-

[31] Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-1923*, s. 24; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971, C. 2, s. 208.

[32] İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1902)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 54, Ankara 1998, s. 21.

[33] Gülin Öztürk, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Nevşehirli Niğde Mebusu Ata Bey", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, C. 3, Ankara 2012, s. 291; Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimleri kazanan mebusların listesi için bkz. Karaca, *Son Osmanlı Meclisi-1 Mebusan Seçimleri*, s. 295-297; Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara 1970, s. 295-303.

[34] MMZC, D. 4, C. 1, s. 25.

[35] MMZC, D. 4, C. 1, s. 67.

[36] MMZC, D. 4, C. 1, s. 89. Meclise katıldığı tarih ile ilgili Selma Çamur eserinde 15 Şubat 1920 tarihini vermektedir. Bkz. Selma Çamur, *Birinci Meclis'te Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Niğde Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde 2009, s. 61.

[37] Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-1923*, s. 24-25; Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey tarafından okunmuştur. Bkz. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul 2000, C. 2, s. 20.

[38] David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul 1993, s. 425.

[39] Türkmen, İsmail Fazıl Paşa Askeri-Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1856-1921), s. 104.

[40] Tahsin Ünal, *Atatürk ve Milli Mücadele*, Berikan Yayınevi, Ankara 2001, s. 388.

maması nedeniyle 18 Mart 1920'de toplantıların ertelenmesi 17 imzalı teklifle Meclis'e sunulmuş ve oybirliği kabul edilmiştir.^[41]

Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de açılmış, 18 Mart 1920 tarihinde gerekli şartların olmaması dolayısıyla toplantılarını erteleyerek dağılmıştır. Mehmet Ata Bey, Osmanlı Mebusan Meclisinde 9 Şubat 1920 tarihli dokuzuncu oturumdan itibaren aktif rol almıştır. Kısa süren mebusluk süresince bir takrir, bir sual takriri ve bazı önemli konular üzerine konuşmalar yapmıştır.

4. OSMANLI MEBUSAN MECLISİNDE MEHMET ATA BEY VE FAALİYETLERİ

4.1. 1336 senesi Mart ve Nisan Aylarına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanununun Üçüncü Maddesinin Değiştirilmesi Yönünde Verdikleri Takrir

Meclisin 29 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda 1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanununun üçüncü maddesinin müzakeresi hakkında Vehbi Efendi, Zeki Bey, Tevfik Efendi, Rıfki Bey, Şükrü Nasıh Bey, İsmail Kemal Bey, Adnan Bey ve Yalvaçlı Ömer Efendi söz almışlardır.

Kanun maddesinin, "1334 senesi Muvazene-i Umumiyye Kanunu ile bunun neşrinden sonra neşr olunan Kavanin ve Kararnameler ile verilen, Devletçe istifa olunmakta bulunan rüsum ve tekâlifin "1336" senesi Mart ve Nisan mahları zarfında cibayet ve tahsiline devam olunacak ve ancak Harb Kazançları vergisine müteallik Kararnamenin tatbiki, kanuniyet iktisab edinceye değin tecil edilecektir" şeklinde değiştirilmesi için Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey, Çatalca Mebusu Hayrettin ve Maraş Mebusu Tahsin Beylerle birlikte bir takrir vermiş fakat Meclis Genel Kurulu tarafından geçmemiştir.^[42]

Encümenin teklif ettiği şeklen değiştirilmiş madde tekrar okunarak oylamaya sunulmuş ve üçüncü madde şu haliyle kabul edilmiştir; "1334 senesi Muvazene-i Umumiyye Kanunu ile bunun neşrinden sonra neşr olunan ve Kavanin ve Kararnamelere müsteniden Devletçe istifa olunmakta bulunan rüsum ve tekâlifin "1336" senesi Mart ve Nisan mahları zarfında cibayet ve tahsiline devam olunacaktır. Yalnız Harb Kazançları hakkındaki Kararname Meclisce müzakere ve tasdik edilinceye kadar, bu Kararname mucibince tahakkuk ettirilecek vergilerin tahsili tecil olunacaktır."^[43]

[41] Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, s. 81; Cemil Koçak, (Ed.) *Birinci Meclis*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1998, s. 26.

[42] MMZC, D. 4, C. 1, s. 284.

[43] MMZC, D. 4, C. 1, s. 285.

4.2. Arıza-i Cevabiye'nin Dördüncü Fırkası İçin Verdikleri Tadil Teklifi

Padişah Vahdettin'in Meclis-i Mebusan'ın açılışında okunmuş olan nutkuna cevap olarak bir Arıza-i Cevabiye'nin hazırlanması için Meclisin 27 Ocak 1920 tarihli toplantısında Arıza-i Cevabiye Encümeni'nin oluşturulması oy birliği ile kabul edilmişti.^[44] Encümen tarafından hazırlanan Arıza-i Cevabiye müsveddesi, Meclisin 16 Şubat 1920 tarihli oturumunda görüşülmeye başlandı. Müsvedde bölüm bölüm okunarak görüşülmeye başlanmışken yapılan itirazlar neticesinde bütününün okunduktan sonra parça parça incelenip yeniden görüşülmesine karar verildi.^[45]

Arıza-i Cevabiye müsveddesi görüşülürken Meclisin 17 Şubat 1920 tarihli toplantısında Mehmet Ata Bey dördüncü bölümde geçen “*Kanunu Esasimizin tayin ettiği müddet zarfında vuku bulmayan intihabatın, Eczayı Memaliki Şahanelerinden oldukları halde elan işgali ecnebiden kurtulamayan bazı mahaller de icra edilememesinden mütevellid teessüf atı Şehriyarilerine, vekilleriyle beraber umûm Milletin iştiraki tabii ve bir kısım vatandaşlarımızın hakkı intihaplarını istimal edememiş bulunmaları keyfiyetinin mezkûr aksamı vatanın hukuki vaziyetlerini tağyir edemeyeceği de bir emri bedihidir*” cümlesindeki ‘bazı mahaller’ yerine daha açık olması amacıyla ‘Adana, Musul, Maraş, Antep, Urfa Vilayet ve Sancaklarının’ şeklinde düzeltilmesini istemiş ancak kabul edilmemiştir.^[46]

19 Şubat 1920 tarihli toplantıda Arıza-i Cevabiye'nin son şekli verilerek yapılan değişiklik tekliflerinin görüşülmesinden sonra Arıza-i Cevabiye'nin bütünü üzerinde yapılan oylama sonucunda, hazırlanan Arıza-i Cevabiye metni kabul edildi.^[47]

4.3. Maraş, Antep, Urfa ve Çevresinde Vuku Bulan Mezalim ve Fecayi Hakkında Verdikleri Sual Takriri

Maraş, 30 Ekim 1919'da İngilizler tarafından Fransızlara devredilmiş, 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren ise Maraş, Antep ve Urfa tamamıyla Fransız işgali altına girmişti.^[48] Fransızların 315. Piyade Tümeni Kumandanı General Querette 9 Aralık

[44] MMZC, D. 4, C. 1, s. 44.

[45] MMZC, D. 4, C. 1, s. 113.

[46] MMZC, D. 4, C. 1, s. 149-150. “Riyaseti Celileye Arıza-i Cevabiyenin dördüncü kısmının ‘bu esnada vatanımızın layümfek eczasından bulunan bazı mahaller... İlah’ fıkralarındaki ‘bazı mahaller’ tabiri yerine daha vazih ve muayyen olmak üzere ‘Adana, Musul, Maraş, Antep, Urfa vilayet ve sancaklarının’ diye tashihini teklif ederim.”

[47] MMZC, D. 4, C. 1, s. 173-175.

[48] Orhan Doğan, “Milli Mücadele Dönemi’nde Maraş’ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi ve Kuvayı Milliye’nin Kuruluş ve Faaliyetleri”, *Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu (25-27 Aralık 2013/Gaziantep)*,

1919'da Antep'e gelerek, Maraş, Antep ve Urfa Vilayetlerini içine alan Doğu Bölgesi Kumandanlığı görevini üstlendi. Ve 15 Aralık 1919 tarihinde Maraş'a geldi.^[49] General Querette Maraş'a geldikten sonra, şehrin ileri gelenlerini görüşmek üzere karargâha davet etti. Bu sırada Maraş Mutasarrıfı Mehmet Ata Bey, Niğde mebusu seçildiğinden, görevini vekâleten Yazı İşleri Müdürü Cevdet Bey'e bırakarak şehirden ayrılmıştı.^[50]

Maraş'ın 3. Kolordu bölgesine bağlanmasından sonra Kolordu Kumandanı Albay Selahattin Bey, bölgeyi teftiş ederek alınması gereken tedbirleri Harbiye Nezaretine rapor olarak sunmuştur. Bu raporda Maraş ile ilgili olarak, "Maraş Mutasarrıfı İstanbul'a dönmüş şehir tecrübesiz ellerde kalmıştır. Fransızlar bundan istifade ile idareye tahakküm ediyorlar" notunu düşmüştür.^[51]

20 Ocak'ta karargâhını Antep'ten Maraş'a taşıyan Quarette savaş hazırlıklarını hızlandırmış, 21 Ocak günü ilk silahlar atılmaya başlanmıştır. 21 Ocak'ta çarpışmaların başlaması üzerine Mustafa Kemal Paşa tamim ve tebliğler hazırlayarak gerekli yerlere göndermiş, 3. Kolordunun yardım etmesi gerektiğini ve Milli kuvvetlerin iştirak etmelerini ve hazır bulunmalarını emretmiştir.^[52] Fransızlar şehrin ortasına kurdukları ağır makinalı tüfekle her tarafı ateş altına tuttular. Türkler ile Ermeniler ve Fransızların Maraş'ta birlikte ve beraber yaşama ümidi kalmamış ve şehirde kanlı bir mücadele başlamış, birbirlerini öldürmek için bütün güçlerini kullanmışlardır. Ermenilerde bu fırsattan yararlanarak Müslüman evlerini yağmalamışlar ve şehit etmişlerdir.^[53] 1 Şubattan itibaren olaylar daha da şiddetlenmiş ve Fransızlar Maraş Çarşısını yakmışlar, esirlere işkenceler yapmışlardır. Ermenilerin sürekli Fransızları teşvik ederek Türk evlerini yakmaya çalışmaları, şehirdeki top ve makinalı atışların oluşturduğu korku, yıkım büyük acılara yol açmıştır.^[54]

Antep ve Maraş Milli Kuvvetler Kumandanı Kılıç Ali Bey'in başında olduğu Milli Kuvvetlerinde Maraş'a gelmesi ile Fransız orduları Türk saldırıları karşısında başarısız oldular ve 11 Şubatın gecesinde kışlayı tamamen yakarak geri çekilmeye başladılar.^[55]

Ankara 2015, s. 164.

[49] Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, s. 135.

[50] Bağdadlılar, *Uzunluk (İstiklal Harbinde Kahramanmaraş)*, s. 74.

[51] Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, s. 153-156.

[52] Hale Şıvgın, "Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4/S. 11, 1988, s. 491-492.

[53] Ahmet Eyicil, "Maraş Savunması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 61, 2005, s. 69.

[54] Mehmet Yetişgin, "Ermenilerin Maraş'tan Ayrılmaları, 1920-1922", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20/S. 58, 2004, s. 69.

[55] Ahmet Eyicil, "Maraş Savunması", s. 70.

21 Ocak 1920'de başlayan çarpışmalar sonucu Fransızlar geri çekilmiş ve 12 Şubat 1920 tarihinde Maraş düşman işgalinden kurtulmuştur.^[56]

Maraş'ta bu gelişmeler yaşanırken, o bölgeyi ve son durumları Maraş Mutasarrıflığı döneminden dolayı iyi bilen Mehmet Ata Bey, Meclisin 12 Şubat 1920 tarihli oturumunda bazı mebuslar^[57] ile birlikte Maraş, Antep, Urfa ve çevresinde meydana gelen mezalim ve fecayi hakkında hükümete bir sual takriri vermişlerdir:

“Maraş, Ayıntap, Urfa ve havalisinde bir müddetten beri Kuvayı Ecnabiyye hizmetinde bulundurulmuş Ermeniler tarafından Ahali-i İslamiyyenin mukaddesatına tecavüz ve enva-ı mezalim ve fecayi ika eylediği malumu alem olduğu misillü, yirmi günü müteceviz bir vakitten beri de Maraş'ın Fransız kuvveti ve yerli Ermeniler tarafından top ve mitralyöz ve bombalar ile ateş altına alınarak Ahali-i İslamiyyeden pek çoklarının katil ve şehit olduğu gibi, eylevm Memleket ateşler içinde kalmakla beraber şehrin kısmı küllisi ihrak edilmiş ve katliama devam olunmakta bulunmuş olduğundan bu hale acilen ve katiyyen nihayet verilmesi ve biran evvel sükûn ve intizamın muhafazası ile vukua getirilen fecayi ve mezalimin tahkiki ve alemlî medeniyete ve düvelî mütemeddineye protesto edilmesi vesailinin istikmalî için Hükümetten keyfiyetin suali zımında işbu takririmizin araya vazını teklif ederiz.”^[58]

Bu sual takririnin değerlendirilmeye alınması kabul edilmiştir.^[59] Meclisin 26 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda bu takririn gereğinin yapılması üzerine Bakanlar Kurulu'na havale edilmiştir.^[60]

4.4. Nizamname-i Dâhilinin 143. Maddesinin Tadiline Dair Sundukları İstida Encümeni Mazbatası

Meclisin 16 Şubat 1920 tarihli oturumunda İstida Encümeni Reisi Kamil, Mehmet Ata (Niğde), Süleyman (Çanakale), Hacı Veli (Eskişehir), Mehmet Şeref (Edirne), Seyfullah (Isparta), Mehmet Münip (Van), Ahmet (Canik) Beylerin imzaları ile sunulan Nizamname-i Dâhilinin 143. maddesinin tadiline dair İstida Encümeni Mazbatası şu şekildedir:

[56] Yaşar Akbıyık, “Millî Mücadele’de Güney Cephesi” *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 813.

[57] Urfa Mebusu Fuat, Çorum Mebusu İsmail Kemal, Kengiri Mebusu Tevfik, Maraş Mebusu Tahsin, Çatalca Mebusu Hayrettin, Van Mebusu Haydar ve Yozgat Mebusu Bahri Beylerle birlikte vermiştir. Bkz. MMZC, D. 4, C.1, s. 99.

[58] MMZC, D. 4, C.1, s. 99-100.

[59] MMZC, D. 4, C.1, s. 99-100.

[60] MMZC, D. 4, C.1, s. 220.

“Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesine

Nizamname-i Dâhilinin on beşinci faslının yüz kırk üçüncü maddesinde musarrah altı mah müddetin devair-i merkeziyye için bir hafta ve taşra için de bir aya tenzili, mesalih-i ibadın teshil-i rüiyet ve temşiyeti nokta-i nazarından Encümenimizce tensip edilmiş olmakla tadilini teklif ederiz. Olbabta.”

Nizamname-i Dâhilinin on beşinci faslının yüz kırk üçüncü maddesinde belirtilen altı ay müddetin merkez daireler için bir hafta, taşra için de bir aya düşürülmesi işleri kolaylaştıracağı için teklif edilen taksir yapılan oylama sonrası Nizamname-i Dâhili Encümenine havale edilmiştir.^[61]

4.5. İmzasının Bulunduğu Taksir

Meclisin 28 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda “1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu” üzerine Niğde Mebusu Mehmet Emin Bey ve bazı mebusların Meclise sundukları taksir şöyledir;

“İstanbul ve Taşra İdare-i Hususiyyesinden maaş alan muallimlerin işleyen maaşatı verilebilmek üzere, her vilayet ve livanın Maliye Nezaretinden (Muvazene-i Umumiyye Bütçesinden) alacağı olan mebalîğe mahsuben Mart, Nisan muvakkat Bütçesinin Maliye Nezareti tahsisatına elli bin lira zam edilmesini teklif ederiz.”^[62]

Sunulan bu taksirde Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey’in de imzası bulunmaktadır.^[63]

4.6. Yapmış Olduğu Konuşmalar

4.6.1. Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey’in Teklifi Üzerine

Meclisin 23 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey’in, “Mebusan tarafından verilen taksirlerin Mecliste kıraat olunmasına, Ariza-i Cevabiyye müsveddesinin Usul-ü müzakeresine ve Nizamname-i Dâhilinin onuncu faslının ilgasına dair teklifi”

Celal Nuri Bey konuşmasında teklifini, “Bu taksirimde üç madde var. Birincisi Nizamname-i Dâhilinin onuncu faslına aittir. Malumunuzdur ki kanunların asıl esasları Kanun-u Esasidedir. Yani bir maddenin ka-

[61] MMZC, D. 4, C.1, s. 104-105.

[62] MMZC, D. 4, C. 1, s.249-250.

[63] MMZC, D. 4, C. 1, s.249-250.

nun olup olmamasını Kanun-u Esasi tayin eder. Kanun-u Esasi haricinde böyle bir maddenin bulunması yok hükmündedir. Meclisin Nizamname-i Dâhîlisinin onuncu faslı Meşrutiyete müteallik kavaninin tedvin ve ilanına müteallik olan mevadda taalluk eder. Hâlbuki bu Nizamname-i Dâhîli alelade bir kanundan dahi aşağıdır. Çünkü bu nizamname bu meclisçe ve hükümetçe mutadır ve esnayı tedavininde Meclis-i Ayan karışmaz. Doğrudan doğruya bizim yapacağımız nizam, muta ve mamullünbih olur. Bu faslın doğrudan doğruya tay edilmesini teklif ediyorum. İkinci teklifim, Ariza-i Cevabiyye müsveddesinin, ihtida burada değil, encümen huzurunda tetkikine mütedairdir. Çünkü burada biz, sarf, nahiv, beyan, bedi, usul, edebiyat, imla, üslup gibi bir takım mehahise giriştik. Bu gibi sarf, nahiv, bedi vesaire münakaşatını burada yapacağımıza ibtidaen Encümeninde yapsak ve lâyiha, tab olunduktan sonra beş on gün Hey'et-i Umumiyyede mevki-i müzakereye konulmasa ve itiraz etmek isteyenler tarafından bu müddet zarfında Encümen huzurunda itirazat serd ve beyan edilse ve istinafen ikinci derecede olarak burada okunsa ve müzakere edilse. Üçüncü teklifim de behemehâl takrirlerin okunmasına dairdir. Çünkü takrirler okunmayacak olursa Mebusların hukuk-u sariha ve tabiyesine halel geliyor” şeklinde açıklamıştır.

Teklif, Mecliste mebuslar arasında karışıklığa yol açmış ve mebuslar teklifin önce nereye gideceği hususunda fikir birliğine varamamıştır. Kayseri mebusu Rifat Bey teklifin önce Layiha Encümenine gitmesi gerektiğini söylerken, Kırkkilise (Kırklareli) mebusu Mustafa Arif Bey, Nizamname-i Dâhîli Encümenine gideceğini söylemiştir. Bunun üzerine söz alan Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey, “Sarhat mukabelesinde delalete itibar yoktur. Teklif evvela Layiha Encümenine gider, Layiha Encümeninde nazarı itibare alınıp alınmaması hakkında müzakere cereyan ettikten sonra Encümeni mahsusa gideceğini” belirtmiştir.^[64]

4.6.2. Edirne Mebusu Galip Bahtiyar Bey’in Beyanatı Üzerine

Meclisin 23 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda Edirne Mebusu Galip Bahtiyar Bey’in, “İstanbul Vilayeti Muhasebe-i Hususiyesi’nden maaş alanların dışarı oldukları müzayaka hakkında Hükümetçe ne gibi karar ittihaz edildiğinin alenen müzakeresine dair beyanatı.”

Galip Bahtiyar Bey konuşmasında, “İstanbul Vilâyeti Muhasebe-i Hususiyesinden maaş alan muallimin ve memurinin son dereceye müzayaka içinde oldukları ve Şubat nihayeti geldiği halde henüz Kânunusânî maaşını ve hattâ bâzıları da henüz Kânunuevvel maaşlarını almadılar, Bundan evvelki celsede buna dair bir takrir verilmiş ve alelûsul Muvazene Encümenine havale edilmişti. Henüz bir şey olmadığı gibi Nezaret-i aidesi tara-

[64] MMZC, D. 4, C. 1, s.190-191.

fından da hiçbir hareket görülüyor. Bu hususta Encümen ne yaptı ve bu zavallılar için ne karar ittihaz edilmiştir? Bu cihetleri anlamak istiyoruz. Encümenin bu işi takip edip etmediğini sormak ve anlamak istiyorum” di-yerek teklifini izah etmiştir.

Söz alan Mehmet Ata Bey, “*Muhasebe-i Hususiyeden maaş alan mu- allimler her tarafta ihtiyaç içindedirler. Taşralarda bunlara hiç maaş vere- miyorlar. Onun için bu meselenin fevkalâde ehemmiyeti vardır. Meclisçe müzakere cereyan etsin ve ait oldukları Nezaretlerin de bu babta izahat vermesini” istemiştir. Galip Bahtiyar Beyin takrirî sual şeklinde ilgili ne- zarete tebliğ edilmiştir.*^[65]

4.6.3. Karahisarî Sahip Mebusu Mustafa Hulusî Bey’in Teklifi Üzerine

Meclisin 13 Mart 1920 günü yapılan oturumunda Karahisarî Sahip Mebusu Mustafa Hulusî Bey ve rüfekasının; “*Kütahya, Eskişehir, Konya, Karahisarî Sahip ve Kastamonu ve mülhakatında tadad-ı ağnama Mayıs’ta mübaşeret edilmesi hakkın- daki kanun teklifine dair Layiha Encümeni mazbatası.*”^[66]

Karahisarî Sahip Mebusu Mustafa Hulusî Bey ve rüfekası, Kütahya, Eskişehir, Konya, Karahisarî Sahip, Kastamonu ve buralara bağlı yerler- de ağnam vergisinin Mayıs ayında toplanması için bir kanun teklifi ver- mişlerdir. Bu teklif üzerine söz alan Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey La- yiha Encümeni Mazbata Muharriri namına konuşarak; “*Kütahya, Konya ve Kastamonu’da ağnam tadadının Mayıs ayında icrasına dair bir teklif vaki idi. Lâyiha-i Kanuniyye tetkik edildiği sırada bu teklifi kanununin na- zar-ı itibar alınması Encümence takarrür etti. Nedeni de şudur: Tadad-ı Ağnam esasen bir kanun ile icra olunmuyor, talimat ile icra olunuyor. O talimatname de ‘1303’ tarihinde yapılmış bir talimatnamedir. Her yerde ağnam tadadına Mart iptidasında başlanılması, o talimatname ahkâmın- dan idi. Ahiren her tarafın aynı iklimde bulunmadığı nazarı dikkate alınarak ‘1320’ tarihinde diğer bir talimatname yapıldı ki, bu talimatname mucibince Memalik-i Osmaniyye üç iklimde taksim olunmuştur. Evvelâ ekalim-i baride, buraya dâhil olan vilayetler, Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Elaziz vilayetleridir ki buralarda ağnam tadadına Nisan iptidasında baş- lanılması tensip olunmuş. Ekalim-i hârre, Suriye, Halep, Adana vesairedir ki burada Ağnam tadadı Şubat iptidasından yapılsın denilmiş ve o veçhile de yapılagelmekte bulunmuştur. Onun haricindeki Vilâyet ve elviye-i gay- r-ı mülhakada ağnam tadadına Mart iptidasında başlanılsın denilmiş ve böyle cereyan edegelmiştir. Binaenaleyh Encümen, esasî bir talimatname*

[65] MMZC, D. 4, C. 1, s. 195-196.

[66] MMZC, D. 4, C. 1, s. 475.

ile icra oluna gelen muamelât için ayrıca bir kanun ile takyid muvafık olamayacağı mütalaasında bulunulmuştur. Esasen Hükümetçe o talimatname kaleme alındığı zaman eski tarih muteberdi. Tabii Hükümet o esasî nazar-ı itibare alabilir. Sonra diğer bir mahzur olarak, Mart'ta hayvanat ölüyor ve her halde ölen kalan anlaşıldıktan sonra tadat icra olunsun, deniliyor. Bu, her yerde varid değildir. Esasen Ağnamın telefâtı, ona iyi bakılmamasından ileri geldiği de meşhudat ve tetkikat ile sabit olmuştur. Bazı seneler olmuştur ki, 1326 senesinde olduğu hatırıma geliyor, kış fazla olduğundan dolayı Mart iptidasında tadadı lazım gelen mahallerde bile, esbab-ı zaruriyyeden dolayı, tadat Nisan'a tehir edilmiştir. Şu hale nazaran böyle icap eden yerlerde Nezaret-i aidesi, vuku'a gelen müracaatlar üzerine tadadı tehir edebilir. Şu sebepler dolayısıyla Encümen, esasî talimatname ile icra olunacak bir muamele için bir kanun tanzimine ve kanun ile talimatın takyidine lüzum görmemiş, bunun faydası olamaz, kanaatinde bulunduğunu" belirtmiştir.

Çorum mebusu İsmet Bey, "Ata Bey, tadad-ı ağnam zamanının tayini ve suver-i tatbikiyyesi bir talimat ile yapılıyor, bu babta kanun yapmaya lüzum yoktur, talimatla yapılacak bir iştir. Binaenaleyh, kanun yapmakta fayda yoktur; dediler. Tadad-ı Ağnam Talimatı eskidir. Kanun-u Esaside 8 Ağustos 1325 tarihinde tadil edilen 118. madde vardır ki o vakite kadar düsturulamal bulunan nizamât, teamül ve âdât ileride vaz olunacak kavanin ve nizamât ile tâdil veya ilga olunmadıkça mer'iyüül icra olacaktır; diyor. Bu talimat iki hükmü ihtiva ediyordu. Hükmün birisi resim ahzına, ikincisi ağnamın tadadı zamanına aittir. Diğer aksanı da bu resmi ahzı ve şekl-i tadada taalluk eden suver-i tatbikiyyesi idi. Şimdi ağnamdan resim ahzı meselesi, Bütçe Kanunları ile kesb-i kanuniyyet etmiştir, yani Bütçe Kanunlarıyla ağnamdan resim alınması, bir şekl-i kanuniye irca edilmiştir. Yalnız, tadadın zamanına ait hüküm kalıyor. Hükümet ahiren iklimlerin itradıslığına nazar-ı dikkate alarak bilâd-ı hârre, mutedile ve bârideye ait tadat zamanlarını tayin etmek mecburiyetinde kalmış, fakat yine o talimatta bir zeyl yapmıştır. Bu sene bazı vilâyât mecalis-i umûmiyyesinden, kışın kesretli, karların fazla olması dolayısıyla bu gibi mazbatalar geldiğini işitiyorum. Maliye Nezâreti ise bunları kabul etmemiştir. Hâlbuki Kastamonu Vilâyeti içerilerinde ve bazı mülhakatında pek çok kar vardır. Bu gün kar içerisinde bu ağnam sürülecek olursa birçok zayıtı müeddi olacaktır.

Bundan dolayı tadâd-ı ağnam hükmünün bir kanuna rapt edilmesi ve ona ait olan hükmün de kanunî bir şekle irca edilmesi ve süver-i tatbikiyyesine ait ahkâmın talimatname şeklinde kalması lâzım gelir. Bizde iklimler itradıslıdır, buna her halde bir şekl-i intizam vermek lâzım gelir. Zürrain menfeatini ve koyunculuk san'atının ileri götürülmesini icap edecek bir hükm-ü kanunî verilmelidir ki temin edilebilsin, mer'î olsun. Yoksa

talimat ile olamaz. Çünkü talimat, her vakit kabil-i tegayyürdür. Maliye Nezâreti bazan dinler ve bazen dinlemez. Böyle zürrain menfaatine ait olan hususatta tegayyur husule gelirse iyi olmaz” diyerek talimatla olamayacağını söylemiştir.

Mehmet Ata Bey tekrar söz alarak, “*Talep, bu seneki tadadın Mayıs iptidasından olmasını istirhamdan ibarettir. Tadad-ı ağnam, bir talimatname ile vukua geldiği ve şimdiye kadar yapılan tecaribe nazaran bunun için de Hükümetçe bir iklim, bir mevki tayin olunmasına nazaran Encümen, bu hale karşı bunun kablet-tetik bir Kanun ile takyidini kâfi bulmadı. Mesele bu cihetten tetkik edilmek lâzımdır. Yok, esasen, talimatname kâfi değil de ağnam tadadı bir kanunla yapılmak ve bunun için mevzu bir kanun tanzimi lâzım gelirse bu başka bir meseledir. Evvel emirde takrir sahibi ve lâyiha-i kanuniyye tanzim eden arkadaşlarımızın emel ve arzusunun bu seneki ağnam tadadına Mayıs iptidasında başlanmasını temenniden ibaret olduğunu anladım. Binaenaleyh bu cihet de Hükümet tarafından kabul olunmuyor. Ve ağnam tadadı bir talimatname ile takyid ve tanzim olunmuş. Sonra 1332 tarihinde bilad-ı harre, bilad-ı baride ve bilad-ı mu’tedile esasına göre, müddetlerde hayli tadilat ve tecrübeler vukua gelmiş ve binaenaleyh bir talimatname ile bu mesele halledilmiştir. Eğer bu kâfi değil de yeniden bir talimatname ile bu tadad-ı ağnamın tanzim ve takyidi lâzım gelirse, ayrıca tanzim olunacak bir kanun lâyihasının Kavanin-i Maliye Encümeninde tetkik olunması icap eder. Evvel emirde Lâyiha Encümeni, taleb-i vakii esasından reddetmiş olmuyor. Yani esasen tadad-ı ağnam bir talimatname ile yapılmış ve o talimatla bilad-ı harre, bilad-ı baride ve bilad-ı mutedile itibariyle de zamanlar tefrik olunmuşlar. Şu hale nazaran eğer şedaidiştadan dolayı bir ihtiyaçları varsa, müşkil bir halde iseler nezaret-i müteallikası, bu hale bir deva bulur kanaatında bulunduğu için bunu Encümen nazar-ı mütalaa almamıştır. Yoksa esas itibariyle tadad-ı ağnama mübaşeret, ayrıca bir kanun ile şehri atıye ait olmak lâzım gelirse ol vakit ait olduğu Encümende tetkik edilmek icap eder. Hükümet bunu bir kere mütalaa etmeli, bu cihete muvafakat ediyor mu? Tehiri lâzım geliyor mu, bu babta bil-etraf bir lâyiha-i kanuniyye tanzim etmeli, ait olduğu Encümene gelmeli, tanzim ve tetkik olunmalı. Yoksa alelacele tetkik olunacak mesele olmadığını” söylemiştir.^[67]*

Mecliste yapılan tartışmalar neticesinde, Kastamonu Mebusu Şükrü Bey ile Konya Mebusu Vehbi, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Beyler, teklifin Ziraat Encümenine havalesini isteyen takrir sunmuşlardır.^[68] İstanbul Mebusu Hamit Beyde, teklifin Kavanin-i Maliye Encümenine havale edilmesini teklif etmiştir. Tek-

[67] MMZC, D. 4, C. 1, s. 475-480.

[68] MMZC, D. 4, C. 1, s. 479.

lifler okunmuş ve her iki Encümene yani Ziraat Encümeni ve Kavanin-i Maliyye Encümeni'ne havale edilmesi kabul edilmiştir.^[69]

4.7. Katılmış Olduğu Oylamalar

1. Meclisin 9 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda Sadrazam Müşir Ali Rıza Paşa Kabinesine beyan-ı itimat olunmasını ve oylamaya konulmasını teklif eden Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey ve arkadaşlarının takriri üzerine yapılan oylamada Mehmet Ata Bey, kabul oyu kullanmıştır.^[70]

Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey ve rüfekasının^[71] verdikleri takrir;

“Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesine

Hükümetin kıraat edilen beyannamesinden, üssül esası amal-i millet olan vahdet-i milliyye ve tamamiyyet-i mülkiyyemizi ve Makam-ı Hilafet ve Saltanatın ve Merkez-i Hilafet-i Celile ve Payitaht-ı Saltanat-ıSeniyye olan İstanbul’umuzun masuniyyetini, akalliyyetler hukukunun teminini ve milli ve iktisadi inkişafatımızda istiklal ve serbesti-i tamma mazhariyetimizi istihdaf etmekte olduğu görülmekte kabineye beyan-ı itimat olunmasını ve bunun tayin-i esami ile reye vaz’ını teklif ederiz.”^[72]

2. Meclisin 29 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda “1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu Layihasının üçüncü maddesinin düzenlenmesi hakkında” İstanbul Mebusları olan Hamit ve Adnan Beylerin takririne Mehmet Ata Bey, kabul oyu vermiş ancak takrir reddedilmiştir.^[73]

İstanbul Mebusları Hamit ve Adnan Beylerin verdikleri takrir;

“Riyaseti Celileye

Üçüncü maddeye ilaveten: “Şu kadar ki Harb Kazançları Vergisinin tahakkukatı muamelesine devam olunarak tahsilatına olbaptaki kararname kanuniyet kesbettiği zaman başlanacaktır” suretinde bir fıkra ilavesini teklif ederim.”^[74]

[69] MMZC, D. 4, C. 1, s. 481.

[70] MMZC, D. 4, C. 1, s. 89.

[71] Bu takrir Celalettin Arif Bey’in yanı sıra Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi, Erzurum Mebusu Ziya, Bolu Mebusu Cevat, Saruhan Mebusu Süleyman, Kengiri Mebusu Tevfik, Urfa Mebusu Şükrü Nasih, Erzurum Mebusu Süleyman Necati, Amasya Mebusu Ömer Lütfi, Edirne Mebusu Mehmet Şeref, Sivas Mebusu Vâsif, Bayazıt Mebusu Şefik, Karesi Mebusu Hacim Muhittin, Erzurum Mebusu Zihni, Kastamonu Mebusu Dr. Suat, İçel Mebusu Ali, Kırşehir Mebusu Ali Rıza, Erzincan Mebusu Halil, Trabzon Mebusu Hüseyin Hüsnü, Mardin Mebusu Ebulula Bey’lerin imzaları ile sunulmuştur. Bkz. MMZC, D. 4, C. 1, s. 87.

[72] MMZC, D. 4, C. 1, s. 87.

[73] MMZC, D. 4, C. 1, s. 290.

[74] MMZC, D. 4, C. 1, s. 277.

Bu madde ile alakalı Mehmet Ata Bey de bir takrir vermiş ancak kabul edilmiştir. Bahsi geçen madde şu haliyle kabul edilmiştir; “1334’ senesi Muvazene-i Umumiyye Kanunu ile bunun neşrinden sonra neşr olunan ve Kavanin ve Karar-namelere müsteniden Devletçe istifa olunmakta bulunan rüsum ve tekâlifin ‘1336’ senesi Mart ve Nisan mahları zarfında cibayet ve tahsiline devam olunacaktır. Yalnız Harb Kazançları hakkındaki Kararname Meclisçe müzakere ve tasdik edilinceye kadar, bu Kararname mucibince tahakkuk ettirilecek vergilerin tahsili tecil olunacaktır.”^[75]

3. Meclisin 29 Şubat 1920 günü yapılan oturumunda 1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanun Layihası üzerine yapılan oylamada kabul oyu kullanmıştır. Kanun kabul edilmiştir.

Bu kanun tasarısına toplamda 86 kişi oy kullanmış, bunların 57’si kabul, 18’i ret ve 11 kişi çekimsiz kalmıştır. 69 mebus ise oylamaya katılmamıştır.^[76]

SONUÇ

Mehmet Ata Bey, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne geçiş aşamasının en sancılı günlerine bizzat şahitlik ederek aktif görevlerde bulunmuş önemli bir devlet adamıdır. İstiklal Mücadelesinin verildiği en çetin günlerde dahi umudunu kaybetmemiş, birinci Meclis’te milletvekillerinin gelecekte beklenenleri konusunda yapılan ankete Mehmet Ata Bey; “Kutsal savaşımızın hakkıyla yararlı ve sonsuza değin parıltılı olabilmesi için ulusu gelecekte uzun süreli bir barışa erİştirmek ve sükûn ve düzenini çağın kültür ışıkları ve uygarlık tanıklarına alışık ve saygın kılmak ve açık deyişle, uluslararası yarışmada güçlerini bölünmeye ve boş harcanmaya uğratmadan evrenin ilerleme yarasını devletimizde tamamıyla gelişmeye erİştirecek siyasal, ekonomik ve bilimsel önlemleri almaya özellikle özen göstermek gereklidir kanısındayım” diyerek cevap vermiştir.

Mülkiye Mektebinden mezun olan Mehmet Ata Bey kaymakamlık görevlerinin ardından Sivas Vilayet Mektupçuluğu, Yozgat ve Maraş Mutasarrıflığı görevlerini ifa etmiştir. Görev süresi boyunca idari, sosyal ve siyasi konularda kayıtsız kalmamış, üzerine düşen sorumlulukları ziyadesiyle yerine getirmeye gayret göstermiştir. Maraş’ın işgali esnasında süreci itidalle yönetmeye çalışmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisine Niğde Mebusu olarak seçilmiş, Meclisin kısa ömrüne rağmen aktif bir şekilde görev almıştır. Mebusan Meclisinin dağılması üzerine Mustafa Kemal Paşa’nın talimatına uyarak Ankara’ya gelmiş ve 3 Temmuz 1920 tarihinde TBMM’ye katılmıştır. İki kez Dâhiliye Vekilliği yapan Mehmet Ata Bey ayrıca komisyonlarda, encümenliklerde bulunmuştur. Nevşehir Bankasının kurulması

[75] MMZC, D. 4, C. 1, s. 285.

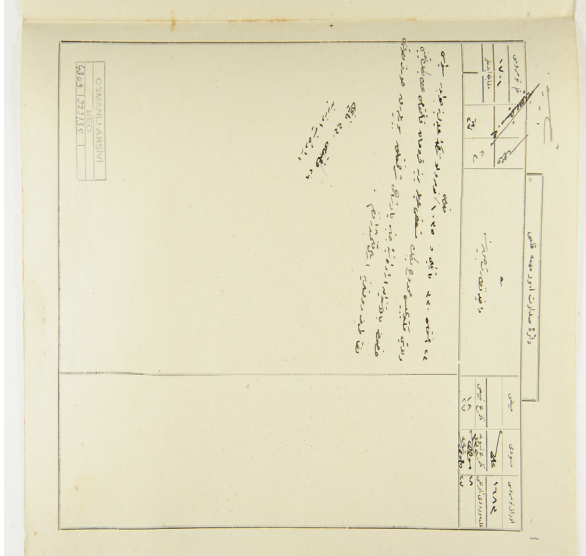
[76] MMZC, D. 4, C. 1, s. 293.

konusunda çaba sarf etmiş ve kurulan bankanın kurucular kurulunda yer almıştır. Kendisine 23 Mart 1925 tarihli Meclis oturumunda yeşil kurdeleli İstiklal Madalyası takdim edilmiştir.

EKLER

Mehmet Ata Bey

Mehmet Ata Bey'in Sivas Vilayeti Mektupçuluğu görevine tayini. BOA, FK. BEO., DN. 4309, GN. 323135, T. (18/L/1332)

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, FK. BEO., DN. 4309, GN. 323135, T. (18/L/1332)

BOA, FK. BEO., DN. 4458, GN. 334338, T. (12/Ca/1335)

BOA, FK. DH. ŞFR., DN. 434, GN. 51, T. (09/Te/1330)

BOA, FK. DH. ŞFR., DN. 96, GN. 288, T. (23/Ca/1337).

BOA, FK. İ. DH., DN. 1509, GN. 1332/L-08, T. (17/L/1332)

BOA, FK. İ.DUİT., DN. 42, GN. 50, T. (11/Ca/1335)

T.C. Emekli Sandığı Arşivi

Mehmet Ata Bey'in Emeklilik Sicil Dosyası: VH000278.

Resmi Yayınlar

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 1.

TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 359.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 1-Devre 4.

Araştırma ve Başvuru Eserleri

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

AKBIYIK, Yaşar, "Milli Mücadele'de Güney Cephesi", *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 811-819.

-----, *Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, C. 2.

BAĞDADLILAR, Adil, *Uzunluk (İstiklal Harbinde Kahramanmaraş)*, Toker Matbaası, 1974.

BAŞTÜRK, Sadettin, "Sicil-i Ahval Defterlerine Göre Ali Emiri Efendî'nin Sicil Kaydı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, S. 45, Bahar 2013.

ÇAMUR, Selma, *Birinci Meclis'te Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Niğde Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde, 2009.

ÇANKAYA, Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, C. 3, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.

ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-1923*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

DEMİREL, Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

DOĞAN, Hamdi, "Milli Mücadele'de Nevşehir ve Çevresi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 49, Bahar 2012, s. 57-73.

EYİCİL, Ahmet, "Maraş Savunması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21/S. 61, 2005, s. 47-75.

-----, *Yakınçağda Kahramanmaraş*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2009.

EZHERLİ, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1902)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 54, Ankara, 1998.

FROMKİN, David, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, (Çev.: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1993.

GOLOĞLU, Mahmut, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara, 1970.

GÖKHAN, İlyas, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş, 2011.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Sürgünden Soykırığa Ermeni İddiaları*, Babıali Yayıncılık, İstanbul, 2008.

İlk Meclis Anketi-Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004.

KAİSER, Hilmar, "Ermeni Sürgünleri Asimilasyonu (1915-1917)", Yılmaz, Altuğ (Ed.), *Müslümanlaştırılmış Ermeniler*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2015, s. 226-242.

- KARACA, Taha Niyazi, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.
- KOÇAK, Cemil (Ed.), *Birinci Meclis*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998.
- ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul, 2000, C. 1.
- , *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul, 2000, C. 2.
- ŞIVGIN, Hale, "Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4/S. 11, 1988, s. 481-494.
- TÜRKMEN, İsmet, İlk Dâhiliye Vekillerimizden Mehmet Ata Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1920-1923), *Türk İdare Dergisi*, S. 484, Haziran 2017, s. 379-402.
- , İsmail Fazıl Paşa Askeri-Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1856-1921), Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2015.
- ÜNAL, Tahsin, *Atatürk ve Milli Mücadele*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2001.
- YAKAR, Serdar, *Maraş Milli Mücadelesinde Bayrak Olayı ve Aşıkloğlu Hüseyin*, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş, 2012.
- YETİŞGİN, Mehmet, "Ermenilerin Maraş'tan Ayrılmaları, 1920-1922", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20/S. 58, 2004, s. 65-81.

Bildiri ve Lisansüstü Çalışmalar

- AÇIKEL, Ali, "2. Abdülhamid Devri Eğitim Politikası'nın Taşraya Yansıması: Yozgat Sancağı Örneği", *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016)*, s. 609-628.
- ATAM, Şenay, "Sicil-i Ahval Defterlerine Göre Nevşehir Doğumlu Memurların Sosyo-Kültürel Durumları (1879-1909)", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 7, Ankara 2012, s. 359-399.
- DOĞAN, Orhan, "Milli Mücadele Dönemi'nde Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye'nin Kuruluş ve Faaliyetleri", *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu (25-27 Aralık 2013/Gaziantep)*, Ankara 2015, s. 161-181.
- KARAYAMAN, Mehmet, "Yozgat Merkez ve Kazalarında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016)*, s. 156-175.
- ÖZTÜRK, Gülin, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Nevşehirli Niğde Mebusu Ata Bey", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, C. 3, Ankara 2012, s. 289-311.